

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ТА ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЙОГО СТАНОМ

У статті виявлено специфічні властивості споживчого ринку; проаналізовано сучасний стан і тенденції його розвитку; розглянуто споживчий ринок з позиції найважливішого чинника розширення внутрішнього ринку споживчих товарів; подано характеристику державного контролю та нагляду за параметрами його функціонування.

Ключові слова: споживчий ринок, споживча політика держави, державний контроль, державний нагляд, механізм формування й функціонування споживчого ринку.

Стратегічною метою розвитку споживчого ринку в економіці України, яка все ще перебуває на етапі трансформації, є покращання рівня життя населення, піднесення на новий якісний рівень усього комплексу соціально-економічних чинників, які забезпечують процес життєдіяльності суспільства. Із огляду на це, виникає об'єктивна необхідність аналізу сучасних тенденцій щодо розвитку вітчизняного споживчого ринку.

Споживчий ринок є одним із найвагоміших сегментів національного ринку, він характеризує відносини, які складаються в процесі виробництва, обміну й споживання кінцевих товарів і послуг. Зважаючи на його соціальну роль і важливе місце в життєзабезпеченні населення (а саме задоволення найнеобхідніших потреб людини), споживчий ринок можна вважати підсистемою соціально-економічної системи країни з притаманними їй особливостями та завданнями функціонування [4, с. 92].

Результати досліджень, присвячених розвитку споживчого ринку, викладено в працях І. Бланка, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Корецького, А. Мазаракі, В. Павлова, О. Сафронової, Н. Толстих. Проблеми розвитку інфраструктури ринку споживчих товарів присвячено публікації О. Азарян, П. Бельського, Н. Голошубової, В. Ільяшенко, В. Лагутіна, Л. Лігоненко, О. Прокопенко, А. Ткача, О. Шубіної та ін. Проте актуальним залишається вивчення тенденцій розвитку споживчого ринку та контролю за його станом.

Метою статті є виявлення специфічних властивостей споживчого ринку, тенденцій його розвитку; дослідження споживчого ринку як найважливішого чинника розширення внутрішнього ринку споживчих товарів; характеристика державного контролю та нагляду за параметрами його функціонування.

Важливу роль у створенні ефективного споживчого ринку й коригуванні його динаміки має відігравати держава. Це проведення гнучкої та ефективної інвестиційної політики щодо структурної перебудови народного господарства, кредитно-податкової політики в галузях, що виробляють товари народного споживання, зовнішньоекономічної політики із залученням іноземних інвесторів у галузі, що поставляють продукцію на ринок товарів споживання. Держава повинна стримувати ділову активність у соціально значущих галузях.

Споживча політика держави – це цілеспрямована та системна діяльність органів державного управління, яка має на меті ефективне регулювання суспільно важливих питань у сфері споживання в інтересах кожного зі споживачів та водночас в інтересах усього суспільства, забезпечуючи при цьому дотримання прав споживачів за допомогою правових, адміністративних та економічних інструментів державного впливу із широким залученням громадськості й індивідуальної ініціативи споживачів [9, с. 22].

Пріоритетним напрямом на сучасному етапі розвитку країни є забезпечення внутрішнього споживчого ринку вітчизняними конкурентоспроможними товарами та поступове витіснення з нього імпортованих товарів низької якості. Це необхідно для того, щоб не тільки забезпечити економічну безпеку нашої країни, а й зменшити безробіття, підвищити якість надаваних послуг, що сприятиме зростанню доходів як споживачів, так і виробників, а відтак, стимулюватиме зростання споживчого ринку і, як наслідок, ділової активності й споживчої культури на вітчизняних теренах.

Стан споживчого ринку зумовлений, з одного боку, рівнем платоспроможного попиту населення, з іншого – розвитком трьох основних галузей: торгівлі, громадського харчування та побутових послуг населенню.

У 2012 р. роздрібний торговельний оборот зріс на 16%, порівняно з 2011 р. Як зазна-

чають експерти, існує стереотип щодо України як однієї з найбільш розвинених країн у Європі, причому не тільки за кордоном, а й усередині країни. Проте, насправді, Україна є однією з найменш розвинених країн світу за обсягом споживчого ринку – у переліку 40 найбільш розвинених країн. На сьогодні Україна, з погляду споживання, є єдиним споживчим ринком, що має тенденцію до активного зростання [10].

Тому Україна не тільки має значний споживчий ринок, а ще й дивовижні показники за рівнем зростання. Є деякі категорії, в яких Україна на більш високих "сходинах", ніж інші країни, а саме: споживання дорогих автомобілів (друге місце в Європі), туризм (українці одні з найактивніших споживачів-туристів після китайців і росіян).

Середньостатистичний українець витрачає більше ніж половину свого доходу на споживання, чого не може собі дозволити середньостатистичний європеєць. Так, у східноєвропейських країнах на споживання йде близько 30%, а в західноєвропейських – близько 25%. Тому, маючи заробітну плату в два рази меншу, ніж в Угорщині чи Чехії, наш споживач залишає не менше грошей.

Сьогодні найпопулярніше місце для споживачів – гіпермаркети, на другому місці торговельні центри, а на третьому – неорганізована торгівля (ринки). У цілому спостерігається помітна динаміка зростання торговельних центрів в Україні. Так, їх відвідуваність становить 1200–1300 осіб на тисячу торговельних площ, тоді як у світі середній показник успішності торговельних центрів становить 800 осіб. У пік новорічних розпродажів середня відвідуваність становить 1500–1600 осіб.

Варто зазначити, що рівень, тенденції та структура попиту на споживчому ринку зумовлюють потреби в тих чи інших знаряддях і предметах праці, а також формують попит на окремі категорії робочої сили. Територіальне розміщення підприємств, що виробляють та реалізують продовольчі товари, впливає на стан ринку нерухомості, а рівень економічного розвитку цих підприємств зумовлює котирування їхніх акцій і напрями розвитку фінансового ринку. Більше того, питома вага витрат населення на придбання продовольчих товарів у загальному обсязі їх доходів впливає на формування ринку заощаджень і банківських вкладів населення. Цей ринок справляє безпосередній вплив і на соціальне становище територій. Від його стану, рівня цін, асортиментної пропозиції товарів і послуг багато в чому залежить якість життя населення тієї чи іншої території.

Складні процеси трансформації української економіки висувають на перший план дослідження споживчого ринку як найважливішого чинника розширення внутрішнього ринку споживчих товарів, що дає змогу об'єктивно судити про економічний потен-

ціал та тенденції його розвитку, а також визначає економічні стратегії суб'єктів ринку, механізм державного регулювання.

Споживчий ринок, будучи економічним феноменом інтегрально-відтворювального характеру, визначається як сукупність відносин, побудованих на основі інституціональних норм і правил, що охоплюють сферу задоволення особистих потреб населення та забезпечують рух товарних потоків, є кінцевою ланкою відтворювального циклу. Це дає можливість моделювати економічний механізм ефективного функціонування ринкової системи господарювання, в основі якої споживчий сектор.

Таким чином, споживчий ринок – це інтегральна категорія, яка визначає сферу задоволення особистих потреб населення, що виступає структуроутворювальним фактором функціонування ринково-економічної системи.

Особливості вітчизняного споживчого ринку, що є основним елементом товарного ринку, об'єктивна оцінка його стану та тенденції розвитку – важлива інформація, яка необхідна для державного управління й контролю за параметрами його функціонування, регулювання ряду ринкових процесів, розробки та проведення ефективної державної соціально-економічної політики.

Механізм формування й функціонування споживчого ринку являє собою взаємодію об'єктивно діючих факторів, явищ і процесів у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, що склалися на території країни. Сучасний багатфункціональний споживчий ринок формується під впливом декількох факторів одночасно. Причому всі вони мають одну особливість – їх вплив має інтегрований характер. Разом з тим, безпосередній вплив кожного з них має різний ступінь: одні здійснюють незначний вплив на деякі товарні групи, інші – помірний, треті – значний.

Функціонування споживчого ринку залежить від структури зв'язків: між потребами населення та виробництвом; попитом і пропозицією на регіональному ринку товарів та послуг; диференціацією доходів і характером споживання; рівнем та структурою споживання; поточним споживанням і заощадженнями; усупільненою й індивідуалізованою формами споживання тощо.

З метою встановлення сфери дії державного контролю та нагляду, більш ефективного захисту споживача як суб'єкта споживчого ринку, упорядкування законодавства необхідна чітка регламентація поняття "споживчий ринок". На нашу думку, споживчий ринок – це врегульовані законодавством суспільні відносини, що виникають між державою, виробником, виконавцем, продавцем і споживачем у процесі виготовлення, виконання, реалізації, експлуатації, утилізації та інших стадій життєвого циклу товарів, робіт і послуг.

Відсутність єдиного підходу до трактування понять "державний контроль" і "державний нагляд", суперечливість наукових уявлень про них призводить до довільного застосування цих термінів у нормативно-правових актах, що негативно позначається на державному регулюванні споживчого ринку. Так, Закон України "Про безпечність та якість харчових продуктів" визначає державний контроль як "діяльність державних органів виконавчої влади, що здійснюється протягом усього процесу виробництва та/або обігу об'єктів санітарних заходів з метою забезпечення дотримання відповідних санітарних заходів і технічних регламентів особами, які здійснюють виробництво та/або обіг таких об'єктів"; державний нагляд – як "діяльність органів виконавчої влади, що здійснюється періодично з метою забезпечення дотримання відповідних санітарних заходів і технічних регламентів особами, які здійснюють виробництво та/або обіг об'єктів санітарних заходів і технічних регламентів" [6]. Але в цьому випадку термін "нагляд" відрізняється від терміна "контроль" тільки періодичністю здійснення. Таким чином, можна стверджувати, що науковці та законотворці не розмежовують чітко поняття "контроль" та "нагляд" [3, с. 46].

У Законі України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" зазначено: "державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня безпеки для населення, навколишнього природного середовища" [7].

З метою посилення правового регулювання цього питання доцільно прийняти Закон України "Про загальні принципи державного контролю та нагляду на споживчому ринку", в якому закріпити принципи й функції контролю та нагляду, а також основні поняття: споживчий ринок, державний контроль, державний нагляд тощо.

На думку Н. Резіної, під державним контролем слід розуміти діяльність уповноважених державних органів, яка спрямована на встановлення відповідності об'єкта контролю пропонованим вимогам і здійснюється під час розгляду питання про право об'єкта на певний вид діяльності. За результатами державного контролю приймають рішення про видачу дозволу (ліцензії, свідоцтва про акредитацію тощо) або про застосування адміністративно-примусових

заходів (про відмову у видачі ліцензії, про призупинення її дії, анулювання тощо).

Під державним наглядом слід розуміти систематичну діяльність уповноважених державних органів з перевірки дотримання виконання законів та інших нормативних актів піднаглядними об'єктами, що здійснюється в межах встановленої компетенції за ініціативою державного органу, як правило. За результатами державного нагляду видають адміністративний акт, що встановлює факт правового стану піднаглядного об'єкта (акт перевірки, ревізії, укладення тощо). Одночасно за підсумками державного нагляду можуть бути застосовані адміністративно-примусові заходи (призупинення реалізації, вилучення продукції тощо) [8, с. 13].

Споживчий ринок України регулюють Закони України "Про захист прав споживачів", "Про безпечність та якість харчових продуктів", "Про метрологію та метрологічну діяльність", "Про рекламу", інші законодавчі акти, а також відповідні укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

Правові та організаційні засади здійснення державного ринкового нагляду й контролю нехарчової продукції встановлені Законом України "Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції". Цим Законом було створено практично нову систему ринкового нагляду. Насамперед, запроваджено європейський принцип, за яким ринковому нагляду підлягає продукція, яка вже є в обігу на ринку. Отже, перевірка характеристик продукції здійснюється в її розповсюджувача (продавця), а перевірка виробників проводиться в разі виявлення на ринку продукції, яка є небезпечною або не відповідає встановленим вимогам.

Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку органів державного ринкового нагляду та сфер їх відповідальності" від 1 червня 2011 р. № 573 визначено вичерпний перелік контролюючих органів та сферу контролю кожного з них [2, с. 313].

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів є Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів України. Держспоживінспекція України входить до системи органів виконавчої влади й реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів. Відповідно до Положення про державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 465/2011, її основними завданнями є реалізація державної політики у сферах: а) державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері; б) державного рин-

кового нагляду; в) державного нагляду за додержанням технічних регламентів, стандартів, норм і правил.

Держспоживінспекція та її територіальні органи здійснюють державний ринковий нагляд за продукцією, що введена в обіг на ринок України відповідно до вимог 17 технічних регламентів та Закону України від "Про загальну безпечність нехарчової продукції". Це близько 90% від загальної кількості промислової продукції, що вводиться в обіг на ринку.

Здійснення належного контролю на споживчому ринку підвищує рівень захисту права споживачів на безпеку продукції, сприяє зменшенню кількості підприємств, що допускають порушення законодавства про захист прав споживачів, запроваджує мотиваційні механізми для здійснення суб'єктами господарювання самостійного контролю за відповідністю продукції встановленим вимогам.

Висновки. Виявлено специфічні властивості споживчого ринку, які визначаються тим, що він, по-перше, виступає як індикатор створення споживчих цінностей; по-друге, забезпечує нормальний грошовий обіг (тому грошові кошти в основній масі починають рух саме на ньому); по-третє, є "інкубатором" нових робочих місць для населення; по-четверте, являє собою сферу діяльності великої кількості організацій бізнесу; по-п'яте, справляє прямий і непрямий вплив на стан і розвиток інших ринків. Встановлено, що відсутність єдиного підходу до трактування понять "державний контроль" і "державний нагляд", суперечливість наукових уявлень про них призводять до довільного застосування цих термінів у нормативно-правових актах, що негативно позначається на державному регулюванні споживчого ринку.

Список використаної літератури

1. Каплюченко Т.В. Становлення ринкового нагляду в Україні: сучасні потреби та механізм їх вирішення / Т.В. Каплюченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / гол. ред. С.В. Ківалов ; відп. за вип. Л.І. Корміч. – О. : Нац. ун-т

"Одеська юридична академія" : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 44. – С. 305–315.

2. Коновалова И.А. Потребительский рынок как фактор институционально устойчивого развития Ставропольского края / И.А. Коновалова // Проблемы современной экономики (II) : материалы междунар. заоч. науч. конф. (м. Челябинск, октябрь 2012 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2012. – С. 24–26.
3. Маланчук Т.В. Державний контроль та нагляд за безпекою харчових продуктів / Т.В. Маланчук // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2 (5). – С. 45–49.
4. Пархоменко Н.М. Інвестиційний фактор активізації споживчого ринку України / Н.М. Пархоменко // Економіка і регіон. – 2009. – № 3 (22). – С. 92–98.
5. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Про захист прав споживачів : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29.
8. Резина Н.А. Государственный контроль и надзор в сфере потребительского рынка : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Н.А. Резина. – Омск, 2003. – 23 с.
9. Споживча політика в системі державного управління : навч.-метод. посіб. / [Дубенко С.Д., Максименко К.О., Овчарук О.В. та ін.] ; за заг. ред. Максименко К.О., Овчарук О.В., Протасової Н.Г. – К. : Тютюкін, 2009. – 248 с.
10. FINANCE.UA Про гроші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua>.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013.

Коваленко Е.А. Тенденции развития потребительского рынка и государственный контроль над его состоянием

В статье выявлены специфические свойства потребительского рынка; проанализировано современное состояние и тенденции его развития; рассмотрен потребительский рынок с позиции важнейшего фактора расширения внутреннего рынка потребительских товаров; дана характеристика государственного контроля и надзора за параметрами его функционирования.

Ключевые слова: потребительский рынок, потребительская политика государства, государственный контроль, государственный надзор, механизм формирования и функционирования потребительского рынка.

Kovalenko Y. Consumer market trends and state control of its condition

The article identified the specific properties of the consumer market, analyzed the current state and its development trends, consumer market is considered the most important factor from the standpoint of expanding domestic consumer market, given characteristics of state control and supervision of the parameters of its operation.

Key words: consumer market, consumer state policy, government control, government surveillance, mechanism of formation and functioning of the consumer market.